

Rezumat

Teza noastră *Gilbert Durand. Metamorfozele antropologiei Imaginarului* urmărește să surprindă problematica Imaginarului plecând de la câteva elemente esențiale: imagine, imaginație simbolică, mit, simbol, arhetip, derivații simbolice, elemente care întăresc coerența sa metodologică, punând în evidență aspectele majore ale unei noi antropologii. Această încercare constă în posibilitatea de a descifra structura și semnificația antropologiei Imaginarului, dintr-o perspectivă triplă: mitocritică, mitanalitică și metodologică.

Credem că Imaginarul nu evoluează linear, dezvoltându-se de la o etapă la alta, ci se metamorfozează păstrându-și trăsăturile esențiale în funcție de contextul disciplinar analizat. Nu este vorba despre un *crescendo* în parcursul său, ci de o schimbare dialectică a semnificației sale. De aceea trebuie să abandonăm viziunea evoluționistă în favoarea celei dialectice, care este mai apropiată de abordarea antropologică.

Structurată pe cinci părți fundamentale, lucrarea încearcă să deceleze transformările principale ale Imaginarului, mutațiile sale profunde la nivelul reprezentărilor simbolice în vederea schițării profilului „noului spirit antropologic”.

Prima parte a studiului se axează pe revelarea aparatului conceptual al Imaginarului, bine pus la punct grație lucrărilor lui Gilbert Durand. Analizăm aici instrumentele esențiale ale Imaginarului: imagine, semn, simbol, mit, arhetip, traseu antropologic, bazin semantic, topică socio-culturală. Demersul nostru încearcă să reliefeze palierele aparatului conceptual al Imaginarului ale cărui funcții asigură unitatea internă și dinamismul energetic.

Metodologia Imaginarului apare ca o punere în perspectivă și în profunzime a imaginilor. O asemenea întreprindere ne conduce la margini, frontiere, treceri, îndepărtându-ne de reperele noastre sigure. De aceea ea trebuie concepută în spiritul deschiderii, deschidere la schimbări, dar și la pluralitatea diverselor tipuri de abordări.

A doua parte a tezei se concentrează asupra punerii în evidență a fundamentelor imaginației simbolice. Noutatea cercetării noastre vizează reevaluarea funcției imaginii care implică o răsturnare a ecuației care se sprijină pe doi termeni fondatori ai tradiției culturale europene: *mythos* și *logos*. Inserția celui de-al treilea termen, *imago* echilibrează binomul *mythos-logos*, în scopul reglării raportului dintre rațiune și imaginație.

Înțelegerea imaginii ține de diversitatea manifestărilor sale și de pluralitatea perspectivelor

adoptate. Spre deosebire de Gilbert Durand care utilizează perspectiva arhetipologică, noi abordăm problema imaginii dintr-o perspectivă diferită: perspectiva ontologică (imaginea speculară) și perspectiva metafizică (imaginea hristică). Prin intermediul acestor puncte de vedere, avem posibilitatea de a reface legătura între spațiul intelectual est-european, mai ales cel al elitei românești pe filiera: Nae Ionescu-Mircea Eliade-Alexandru Dragomir-Mircea Vulcănescu-Andrei Pleșu și spațiul occidental, pe filiera: Henry Corbin-Roger Caillois-Gaston Bachelard-Gilbert Durand-Michel Maffesoli-Jean-Jacques Wunenburger.

Complexitatea și subtilitatea chestiunii ontologice a imaginii se regăsesc concentrate în statutul imaginii speculare. Valoarea oglinzii, interpretarea imaginilor în oglindă ne permit să surprindem un anumit mod în care orice nedeterminare a imaginii sensibile poate să se insereze în sfera ființei. Plecând de la teoria formulată de Mircea Vulcănescu cu privire la metafizica oglinzii, prin accentuarea celor trei aspecte esențiale: *oglinzirea; privirea în oglindă; consecințele culturale ale oglinzii*, subliniem valoarea metaforei oglinzii în literatura patristică. Figura îngerului ca intercesor între Creator și creatura sa, precum și cea a monahului, văzut ca *imitatio angeli* constituie valențele simbolisticii oglinzii.

Profunzimea problemei metafizice a imaginii se regăsește la nivelul statutului imaginii hristice. Discuția asupra valorii imaginii hristice este circumscrisă unui perimetru mai larg al misticii unde asistăm la configurarea imaginii despre Dumnezeu.

Examinăm statutul imaginii pe plan poetic pentru a surprinde articulațiile esențiale ale logicii Imaginarului. Prin poetica Imaginarului, trebuie să înțelegem, pe de o parte, o poetică care vrea să se pună în slujba textului asupra căruia se apleacă, plecând de la traseul său profund și de la realizările sale autonome, și pe de altă parte, o poetică care nu își propune să favorizeze nici o imagine în detrimentul altora pentru a accentua jocul creator al Imaginarului.

Teoria antropologică a lui Gilbert Durand vizează trei aspecte primordiale: Imaginarul este conceput ca o funcție generală de echilibru antropologic; nivelele formatoare ale imaginilor simbolice; metodologia imaginației care, în calitate de etică și metafizică, se sprijină pe coerența hermeneuticilor. Logica imaginației simbolice la Durand se înscrie între ceea ce el numește „hermeneutici reductive” și „hermeneutici instaurative” pe care le analizăm în cadrul paradigmei hermeneuticii simbolice.

Proiecția imaginii la nivelul profunzimii sale simbolice implică existența a patru funcții reglatoare ale imaginației simbolice. De la funcția *biologică, psiho-socială, umanistă* până la funcția *teofanică*, imaginația simbolică încearcă să reconfigureze *mundus imaginalis*, prin

punerea în evidență a profilului lui *homo symbolicus*. Toate aceste patru funcții ale imaginației propuse de Gilbert Durand constituie, cu alte cuvinte, patru posibilități hermeneutice de a trata *coincidentia oppositorum* care marchează statutul ontologic.

Miza demersului nostru constă în oportunitatea de a descifra logica imaginației simbolice care nu trebuie confundată cu un demers intelectual, întrucât aceasta presupune o receptare a subiectului în fața imaginilor sale.

A treia parte a tezei noastre se oprește asupra problemei funcționării Imaginarului. Cercetarea noastră vrea să identifice regrupările simbolice care corespund gesturilor primordiale și să analizeze obiectele în jurul cărora vine să se cristalizeze firesc o serie de simboluri. Ne propunem să reperăm *constelațiile simbolice*, adică ansamblurile de simboluri care dezvoltă aceeași temă arhetipală, să definim *izomorfisme* și *polarizările*, adică reguli care conduc diverse simboluri la convergența în jurul unui nucleu organizator. Prin urmare, întreprinderea noastră încearcă să deceleze legile de regrupare ale imaginilor.

Constatarea convergenței sau a izomorfismului schemelor, simbolurilor și arhetipurilor, în cadrul marilor sisteme mitemice, duce la o tipologie specifică care vizează regruparea în mari familii: structuri și regimuri ale Imaginarului. În fond, cele două regimuri, diurn și nocturn, permit păstrarea achizițiilor fundamentale, elaborate în istoria religiilor. Pentru a înțelege mai bine articularea proprie celor două regimuri ale Imaginarului, trebuie să ținem cont mereu de legea simbolismului potrivit căreia „nu există lumină fără întuneric precum inversul ecuației nu este adevărat”. Această lege esențială pentru orice demers antropologic susține principiul universal al *coincidentiei oppositorum* ca factor de echilibru metafizic, etic și teologic. Este un fel de teologie naturală a Imaginarului care nu reușește să acceadă la teologia revelată, chiar dacă este vorba de o teofanie a simbolului.

Teoria pe care intenționăm să o acredităm implică un fapt esențial pentru epistemologia Imaginarului; Imaginarul ca mecanism reglator poate să suprime *coincidentia oppositorum*. Logica sa simbolică este un bun exemplu al anulării contrariilor în măsura în care ea poate coexista cu logica rațională a conceptelor și judecăților, o logică funcțională specifică. Logica simbolică tinde să refacă relația dintre om și divinitate, asigurând consubstanțialitatea lor printr-o cercetare atentă a semnelor realului. Este o logică care se sprijină pe *ens realissimum* ca principiu ordonator al tuturor lucrurilor, un Real care vrea să aspire spre Absolut.

În ultima secvență a acestei părți, examinăm semnificația structurilor simbolice, așa cum reies acestea în *Filosofia religiei* a lui Nae Ionescu, artizanul unei fecunde școli românești de gândire

din perioada interbelică. Prin conceptul de structuri simbolice, înțelegem structurile care surprind esența faptului religios ca posibilitate de mediere între uman și divin. Este vorba de a descifra sensurile profunde ale simbolisticii religiei și a logicii sale intrinseci. Aceste structuri simbolice se înscriu în regimul diurn, marcat de verticalitate, apelul neîncetat la transcendență, purificare, lumină.

Hermeneutica acestor trei structuri simbolice (*structura actului religios, structura conștiinței religioase și structura determinațiilor secundare ale divinului*) demonstrează caracterul organic al religiei, subliniind o dată în plus dinamismul Imaginarului creștin ortodox, perceput dintr-o perspectivă plurală care fertilizează întreaga sa textură, esențială pentru realitatea teologico-metafizică.

A patra parte a lucrării se axează pe aspectul Imaginarului conceput între discursul mitocritic și cel mitanalitic. Este o mai bună posibilitate de a pune în discuție re poziționarea științei omului care se realizează în interiorul unei tradiții creative, fondată pe permanența valorilor. Am propus două concepții asupra omului, două serii paralele și antagoniste de unde se poate remarca, pe de o parte, efortul omului pentru a domina, cu riscul producerii haosului (desfigurarea umană), și pe altă parte, efortul său de a rezista prăbușirii (figura profetică a omului).

Desfigurarea omului în cultura occidentală are o dublă sursă: ființa privată de Tradiția Bisericii devine o ființă orfană, amputată; coordonata spirituală nu poate fi decât deformată când este supusă constrângerilor sociale. Condiția esențială a întoarcerii la știința omului care nu este nici reductivă, nici mutilantă, constă, mai întâi, în a lua cunoștință de conținutul acestei „figuri tradiționale”.

Plecând de la tipologia care vizează, din perspectiva comparatistă, trăsăturile distinctive ale omului tradițional și ale celui modern, am configurat structurile intrinseci ale lui *homo rationalis* și *homo symbolicus*. Dacă știința omului trebuie să se supună unui nou discurs asupra metodei, sub efectul redescoperirii unei alte legi, trebuie să precizăm profilul acestor concepte pentru a putea ajunge la cunoașterea lui *homo symbolicus*. Diferența între modurile de a fi în lume ale lui *homo symbolicus* și *homo rationalis* este foarte evidentă. Dacă *homo symbolicus* se sprijină pe postulatul Absolutului, *homo rationalis* refuză transcendența, acceptând relativismul existențial. În plus, paradoxul lui *homo rationalis* presupune faptul de a se îndoii de semnificația existenței. El asumă o nouă situație ontologică; apare ca subiect și agent al istoriei, altfel spus, recuză orice model de umanitate în afara propriei sale condiții, acceptând o existență tragică.

Noutatea demersului rezidă în chestionarea metodelor mitocritice și mitanalitice ca premise

fondatoare ale antropologiei Imaginarului. Prin mitocritică, antropologia redescoperă înrădăcinarea plurală a operei de artă, adică, *întoarcerea*, „caracterul simbolic” al naturii umane. Lectura mitocritică încearcă să reliefeze într-o povestire care este un text oral sau scris, un nucleu mitologic sau, mai bine spus, „un pattern mitic”. Prin abordarea mitocritică a operei, prin confruntarea cu „momentul mitic” al lecturii și al poziționării cititorului, se obțin rezultate fecunde referitoare la structurile de profunzime ale unei creații. Mitanaliza încearcă să schițeze marile mituri directe ale momentelor istorice și ale tipurilor de grupuri și relații sociale. Astfel, prin reșezări succesive, se regăsesc investite de antropologie, totalitatea plurală a istoriilor și dezvoltărilor culturale.

Metodele mitocritice și mitanalitice contribuie la constituirea unei metodologii care re poziționează cunoașterea antropologică spre logica simbolică a terțiului inclus, prin întoarcerea la matricea creativă a tradiției, singura sursă de revigorare a științei omului. Pertinența metodei mitocritice este demonstrată printr-o aplicație punctuală la nivelul Imaginarului poetic a lui Eminescu, unde vrem să surprindem articulațiile a trei mituri centrale: mitul hristic, mitul istoriei și mitul ființei care recompun completudinea artistică.

Pentru a sublinia importanța metodei mitanalitice ca fundament al antropologiei Imaginarului, ne focalizăm atenția asupra mitanalizei complexului lui Orfeu. Utilizăm noțiunea de complex în accepție jungiană, ca o constelație de asociații grupate în jurul unui element principal, marcat afectiv. Urmând teza durandiană asupra mitanalizei, încercăm să evidențiem mitemele care formează mitul lui Orfeu, precum și marile redundanțe care constituie cheia schematică sau verbală. De aceea, urmărim variațiile filosofice, teologice, literare și muzicale ale acestui mit.

Teza pe care o exprimăm vizează complexitatea antropologiei Imaginarului în calitate de noul spirit epistemologic care se bazează pe o tradiție profundă și pe o pluralitate a metodelor de cercetare (de la mitocritică la mitanalitică și metodologie), alcătuind profilul unei veritabile științe a omului.

Ultima parte a studiului nostru se întreabă asupra statutului antropologiei Imaginarului. Acest statut gravitează în jurul aspectului fundamental al pertinentei unei viziuni tradiționale asupra omului, singura care poate garanta nucleul germinativ al figurii sale. Înainte de a pune în discuție miza epistemologică a Imaginarului, ne concentrăm asupra palierului cunoașterii antropologice, unde distingem trei nivele: cunoașterea filosofică, cunoașterea științifică și cunoașterea religioasă. Cunoașterea științifică se situează între cunoașterea bunului simț (în etapa empiristă) și cea filosofică (în etapa abstractă); cunoașterea filosofică se plasează între cunoașterea științifică

și cea religioasă, în timp ce aceasta din urmă se găsește în apropierea filosofiei.

În ordinea antropologică, cunoașterea nu poate constitui decât o soluție de echilibru cu condiția ca omul să nu depășească limitele sale prin instrumentarul raționalității. În funcție de rezolvarea problemei existenței, ființa umană încearcă să-și găsească propriul echilibru pentru a evita tragismul vieții sale. De aceea cunoașterea umană, fie ea filosofică, științifică și religioasă, se plasează sub semnul antropologiei. Deci, pentru om, cunoașterea totalizantă nu este o simplă reflectare a lumii în conștiința sa ca o oglindă, ci o valorificare permanentă a existentului în acord cu ființa sa spirituală.

Pornind de la filosofia lui Ștefan Lupașcu, examinăm bazele epistemologice ale Imaginarului al cărui principiu de funcționare se sprijină pe logica contradictorie a terțiului inclus. Conceptualizarea lupasciană dă naștere unei adevărate teorii a complexului, a unei obiectivități complexe în care fiecare obiect comportă nivele diferite până la opoziția dintre potențializare și actualizare, permițând măsurarea gradelor forțelor centripete (omogenizare) și centrifuge (eterogenizare) pe care acestea (obiecte) le implică.

Miza epistemologică a antropologiei Imaginarului rezidă în revelarea contradicției (antagonismul) care, odată înțeles, explică neputința funciară de a depăși falsa dezbateră dintre idealismul raționalist și materialismul pozitivist sau empirist. Această procedură epistemologică care transgresează logica identității și a universalității, anunță întoarcerea la logica lui Hermes, purtătorul „noului spirit antropologic”.

După ce am precizat dimensiunea epistemologică a Imaginarului, încercăm să schițăm chipul acestei noi antropologii. Ea substituie deliberat noțiunea de „câmp epistemologic” celei bachelardiene de „profil epistemologic” prin care nici un obiect nu este separat de trecutul său, de toate incidențele sale arheologice.

Antropologia Imaginarului presupune referința continuă și constitutivă la omul primordial în care se originează, plecând de la un centru unificat, toate fațetele care trimit la oglindă, omul în lume. Astfel, antropologia Imaginarului depășește opoziția dualistă dintre eu și non-eu, dintre suflet și corp, o consecință a studiului cosmosului desacralizat.

Antropologia Imaginarului nu își propune să fie o simplă colecție de imagini, mituri, teme poetice, metafore, ci să întocmească tabloul speranțelor și temerilor umane. Ceea ce permite antropologia Imaginarului este recunoașterea, identificarea consubstanțialității gândirii pozitive cu cea mitică, a gândirii mitice cu cea civilizată, la nivelul spiritului ființei umane. Orientându-se spre orizontul unui sens universal, antropologia Imaginarului reușește să împace arheologicul cu

eshatologicul, existența limitelor arhetipice ale comportamentului individual și colectiv cu libertatea spirituală creativă.

Metoda antropologiei Imaginarului pe care o punem în discuție implică o parte statică și una mobilă. Prima parte corespunde arhetipologiei care ne o oferă posibilitatea de a ordona Imaginarul în structuri și scheme. Structurile se manifestă sub forma unui dialog între elementele contradictorii, precum: ne-excluderea, acceptarea celui de-al treilea element, capabile de a face sinteza celorlalte două. Aceasta este diferența fundamentală între logica identității și cea exclusivă care domină în Occident. Cea de-a doua parte mobilă, cea referitoare la *traseul antropologic*, ne permite de a face o analiză mult mai detaliată, de a lua în considerare mișcarea constantă și de a vedea drumul parcurs de mituri.

A înțelege această metodă înseamnă a deschide calea spre un alt tip de alteritate, de a reînnoi ontologia și de a pune alte baze epistemologice. Această perspectivă interdisciplinară pe care o adoptăm ne oferă posibilitatea de a accede la o viziune integrală a omului.

Esența filosofiei lui Gilbert Durand rezidă în „debocalizarea spiritului uman”. Teoria asupra Imaginarului propusă de antropologul francez se înscrie în paradigma catolico-politeistă sau în cea „cosmico-ortodoxă”, potrivit lui Eliade. Chiar dacă această teorie sancționează raționalismul clasic, ea se menține în limitele sale. Gândirea sa hiperraționalistă (hiperdiscursivă) lasă loc revelației fantasmatică. De aceea se invocă mereu cu obstinație aserțiunea lui Giordano Bruno *intelligere est phantasmata speculari*.

Din acest punct de vedere, teoria Imaginarului este o filosofie apofatică, și nu o teologie apofatică. Este o nuanță fundamentală. Pentru a reconcilia filosoficul cu teologicul, am conceput antropologia Imaginarului ca o întoarcere permanentă la Tradiția vie și creativă a Bisericii, singura sursă care ne poate revela profunzimea simbolică a existenței umane.